

Djulö

Två stensättningar på Katrineholmsåsen

Arkeologisk förundersökning i avgränsande syfte

Fornlämning Katrineholm 50 och 52
Djulö 2:3
Katrineholms socken och kommun
Södermanlands län
Södermanland

Anna-Lena Hallgren

Djulö

Två stensättningar på Katrineholmsåsen

Arkeologisk förundersökning i avgränsande syfte

Fornlämning Katrineholm 50 och 52

Djulö 3:2

Katrineholms socken och kommun

Södermanlands län

Södermanland

Anna-Lena Hallgren

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 52 20
E-post: info@kmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2015

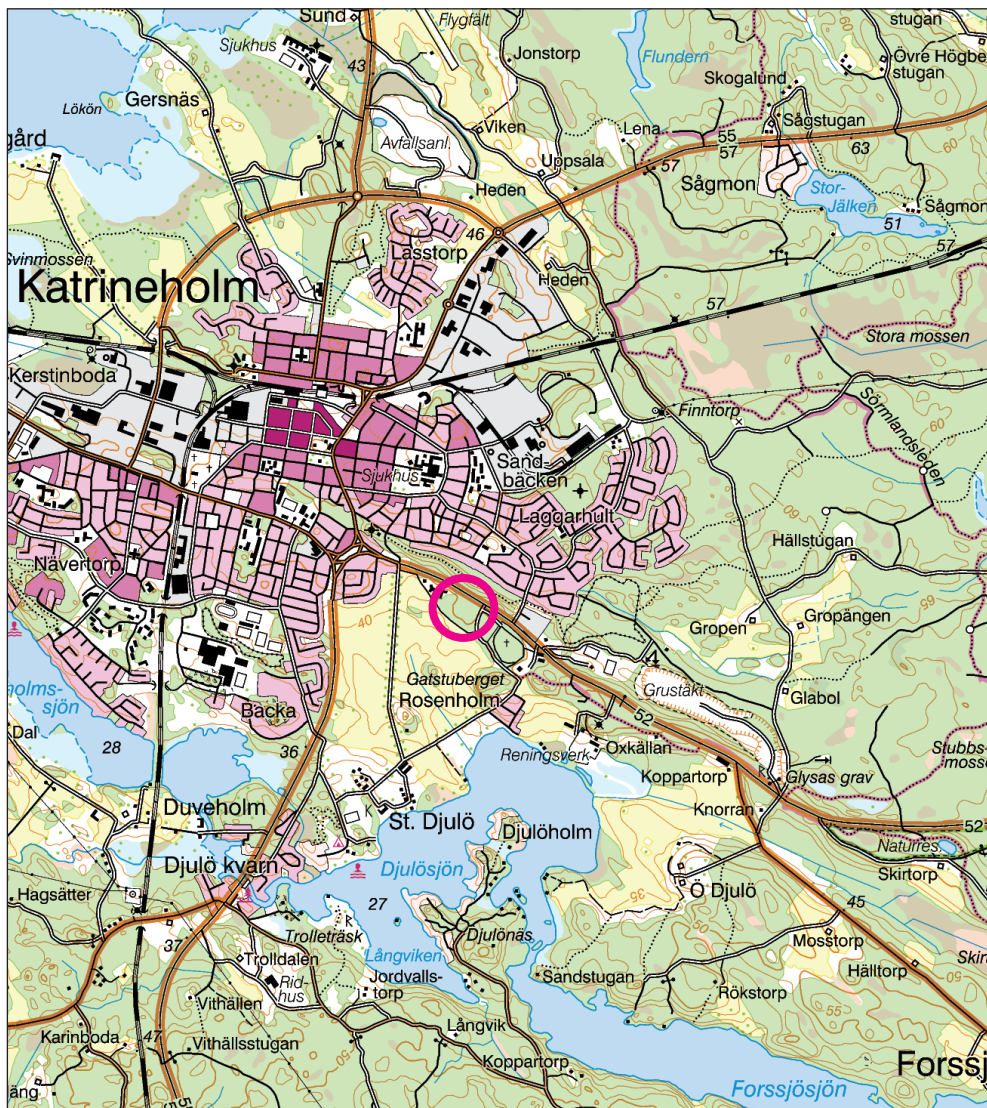
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2012/02954.

ISBN: 978-91-7453-472-6

Tryck: Just Nu, Västerås 2015.

Innehåll

Sammanfattning	4
Inledning.....	5
Bakgrund.....	5
Undersökningsområdet	5
Topografi och fornlämningsmiljö*	5
Syfte	7
Genomförande och metod.....	7
Resultat	8
Utvärdering	10
Referenser.....	11
Tekniska och administrativa uppgifter.....	12
Bilagor	
Bilaga 1. Schakttabell	13
Bilaga 2. Fyndtabell.....	13



Figur 1. Utdrag ur digitala Terrängkartan. Platsen för den arkeologiska förundersökningen är markerad med en röd ring. Skala 1:50 000.

Sammanfattning

I samband med planerad nybyggnation inom fastigheten Djulö 2:3 i utkanten av Katrineholm genomförde Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) en förundersökning i avgränsande syfte av en gravgrupp där två stensättningar var kända (Katrineholm 50 och 52). Fältarbetet utfördes under fyra dagar i månadsskiftet augusti–september 2015. Förundersökningen skulle klargöra om det finns flera gravar i anslutning till de båda kända gravarna och avgöra fornlämningarnas fysiska, yttre gränser.

Förundersökningsområdets storlek uppgår till omkring 2 600 m². Sammanlagt grävdes sju schakt med en sammanlagd storlek på cirka 450 m². Inga ytterligare gravar påträffades. Inte heller fanns det rester efter andra typer av anläggningar t.ex. härdar, kulturlager eller stolphål. Däremot påträffades två kvartsavslag i ett av schakten norr om Katrineholm 50 (figur 5). Fynden bedöms som en fyndplats och därmed inte som fornlämning.

Inledning

Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) har utfört en arkeologisk förundersökning i avgränsande syfte strax sydöst om Katrineholm (figur 1). Förundersökningen föranleddes av planerad nybyggnation inom ett större område där KM genomförde en arkeologisk utredning under 2011 och 2012 (Kihlstedt 2012). Vid utredningen påträffades två tidigare okända stensättningar, Katrineholm 50 och 52. Stensättningarna bedöms som fasta fornlämningar och är därmed skyddade enligt lag. Det var dessa stensättningar som nu genom förundersökningen skulle avgränsas för att klargöra om det fanns ytterligare fornlämningar i anslutning till dem. Fältdarbetet utfördes under fyra dagar i månadsskiftet augusti–september 2015. Ansvarig för arbetet var Anna-Lena Hallgren som även utarbetat rapporten. I fältdarbetet deltog också Christian Gatti. Förundersökningen utfördes efter beslut från Länsstyrelsen i Södermanlands län (dnr 431–2864–2015, daterat 2015-06-26). Katrineholms kommun, samhällsbyggnadskontoret, beställde och bekostade förundersökningen.

Bakgrund

Undersökningsområdet

Förundersökningsområdet omfattar cirka 2 600 m² och utgörs av skogsmark på nivåer runt 47–49,5 meter över havet (m ö.h.). Området ligger på Katrineholmsåsens sydsida och domineras av flackt sluttande, skogbevuxen blockrik morän med mindre partier av sandmark. Förundersökningsområdet avgränsas i sydost och sydväst av två strövstigar.

Topografi och fornlämningsmiljö*

Katrineholm ligger i ett böljande sprickdalslandskap med skogklädda höjdparter av kalberg och morän och mellanliggande, ofta uppodlade dalgångar där siltiga/leriga sediment dominerar. Denna landskapsbild bryts av Katrineholmsåsen som löper i nordväst-sydostlig riktning genom området och som genom sin markanta rygghöjd och tallskogklädda, sandiga sluttningar sätter sin prägel på landskapet. Åsen löper parallellt med en sprickdal som bildar ett långsträckt sjösystem, där bland annat Djulösjön och Forssjösjön ingår. Åsen och sjösystemet har under såväl förhistorisk som historisk tid utgjort viktiga kommunikationsstråk från Östersjön och upp mot Hjälmaran (Jacobsson 1994).

Traktens fornlämningsbild domineras av lämningar från stenålder. De äldre fynden härrör från mesolitiska fångst- och fiskeboplatser, vilka legat i strandnära lägen i den forna skärgården. Mer framträdande är dock den yngre stenålderns boplatser tillhöriga trattbägarkulturen, ca 3900–3300 f.Kr. Dessa ofta mycket ytstora, agrart präglade lokaler ligger som ett pärlband längs Katrineholmsåsen, vars lätta sandjordar lämpade sig väl för den tidens jordbruk. Flera av lokalerna är helt eller delvis undersökta (Florin 1958; Kihlstedt 2006; Edenmo m.fl. 2008). Från närområdet finns också uppgifter om en stor mängd lösfynd. Dessa uppvisar en vidare geografisk spridning, vilket indikerar att landskapsutnyttjandet varit mer varierat än de många åsboplatserna ger intryck av. Det finns också (osäkra) uppgifter om att en stenkammargrav ska ha legat strax

**Texten har skrivits av Britta Kihlstedt och tidigare publicerats i utredningsrapporten, Kihlstedt 2012.*



Figur 2. Utdrag ur digitala Fastighetskartan där området för förundersökningen har markerats med en blå polygon. Registrerade lämningar är markerade med röda polygoner.

sydöst om området (Katrineholm 8:1, ATA 5975/80, Katrineholmskuriren 1962-11-28). I kontrast mot den rika stenåldersmiljön finns bara ett fåtal kända lämningar från brons–järnålder, varav den mest iögonenfallande är den stora skeppsformiga stensättningen ”Glysas grav” (Stora Malm 36:1) som ligger ett par kilometer öster om förundersökningsområdet. Först under yngre järnålder (ca 550–1050 e.Kr.) förefaller en mer permanent bebyggelse etableras, representerad av det gravfält som ligger strax söder om planområdet (Katrineholm 6:1). Gravfältet kan troligen knytas till den gård som senare kom att utvecklas till frälsegården Stora Djulö, med belägg från 1300-tal (Jakobsson 1994). Var järnålderns bebyggelseenhet legat är dock oklart. Utredningsområdets södra, uppodlade del har under historisk tid legat som inägomark under Stora Djulö, medan skogspartiet utgjort utmark. Skogsmarkerna utnyttjades ofta för utmarksnäringar som fåboddrift, kolning och tjärframställning. I synnerhet kolningslämningar är vanliga i Katrineholmsområdet, vilket kan kopplas till framväxten av flera järnbruk under historisk tid, exempelvis Forssjö bruk.



Figur 3. Den ena av de stensättningar (Katrineholm 50) som påträffades vid utredningen (Kihlstedt 2012). Fotograferad från väster av Britta Kihlstedt (KM11149_3).

Gravarna inom förundersökningsområdet

Fornlämning Katrineholm 50 utgörs av en rund stensättning, cirka 7 meter i diameter och 0,3 meter hög och delvis övermossad (figur 3). Den är relativt storblockig med en packning av 0,3–0,7 meter stora stenar av blandad karaktär. I mitten finns en grop och anläggningen är något skadad i den västra delen. Stensättningen har en klar begränsning, ställvis med synlig kantkedja. Fornlämning Katrineholm 52 som ligger en meter öster om Katrineholm 50, utgörs av en låg, rund stensättning, cirka 4 meter i diameter. Den syntes före schaktning som en otydlig förhöjning och visade sig bestå av en övertorvad löst sammansatt packning av 0,1–0,2 meter stora stenar av blandad karaktär. Avgränsningen var dock tydlig och bestod av en kantkedja av låga flata, kantställda stenar.

Syfte

Förundersökningens syfte var att klargöra om det finns flera gravar i anslutning till de båda kända gravarna och avgöra fornlämningarnas fysiska, yttre gräns. Inga anläggningar skulle undersökas.

Genomförande och metod

I syfte att fastställa gravgruppens utbredning och omfattning grävdes sju schakt med en sammanlagd storlek på omkring 450 m² (figur 5). Detta motsvarar knappt 17 % av förundersökningsområdets totala storlek, vilket uppgick till cirka 2 600 m². Ambitionen var att placera schakten så att fornlämningarnas utbredning och omfattning kunde fastställas.



Figur 4. Den norra delen av schakt 200 med stensättningen Katrineholm 50 i bakgrunden. Fotograferad från SSO av Anna-Lena Hallgren (KM15057_2).

Schakten grävdes med hjälp av en grävmaskin till en bredd av 3,3 meter (två skopbredder). Med utgångspunkt i de två kända gravarna påbörjades schaktningen i förundersökningsområdets centrala del. Större stenblock och förekomsten av träd och/eller andra fysiska hinder styrde i viss utsträckning var schakten kunde grävas, men målsättning var att täcka in hela förundersökningområdet. Stenansamlingar grovrensades för att säkerställa att det inte rörde sig om gravar. Stora delar av området utgörs av sten och blockrik morän vilket försvårade schaktning och rensning. Genom att göra schakten tillräckligt stora gick det dock att klargöra att stenansamlingarna utgjordes av naturlig moränsten.

Dokumentation

Schakt samt utmärkande topografiska drag (ex stora stenblock) mättes in med RTK-GPS i rikets koordinatnät SWEREF99 TM. På grund av den täta skogen hade vi problem med GPS-mätningarnas noggrannhet. Schakten har därför redigerats utifrån de schaktbeskrivningar som gjordes i fält samt den handritade skiss över schakten som upprättades i samband med att schakten dokumenterades. De inmätningar som gjordes av större stenar och stenblock har på grund av den bristande noggrannheten tagits bort.

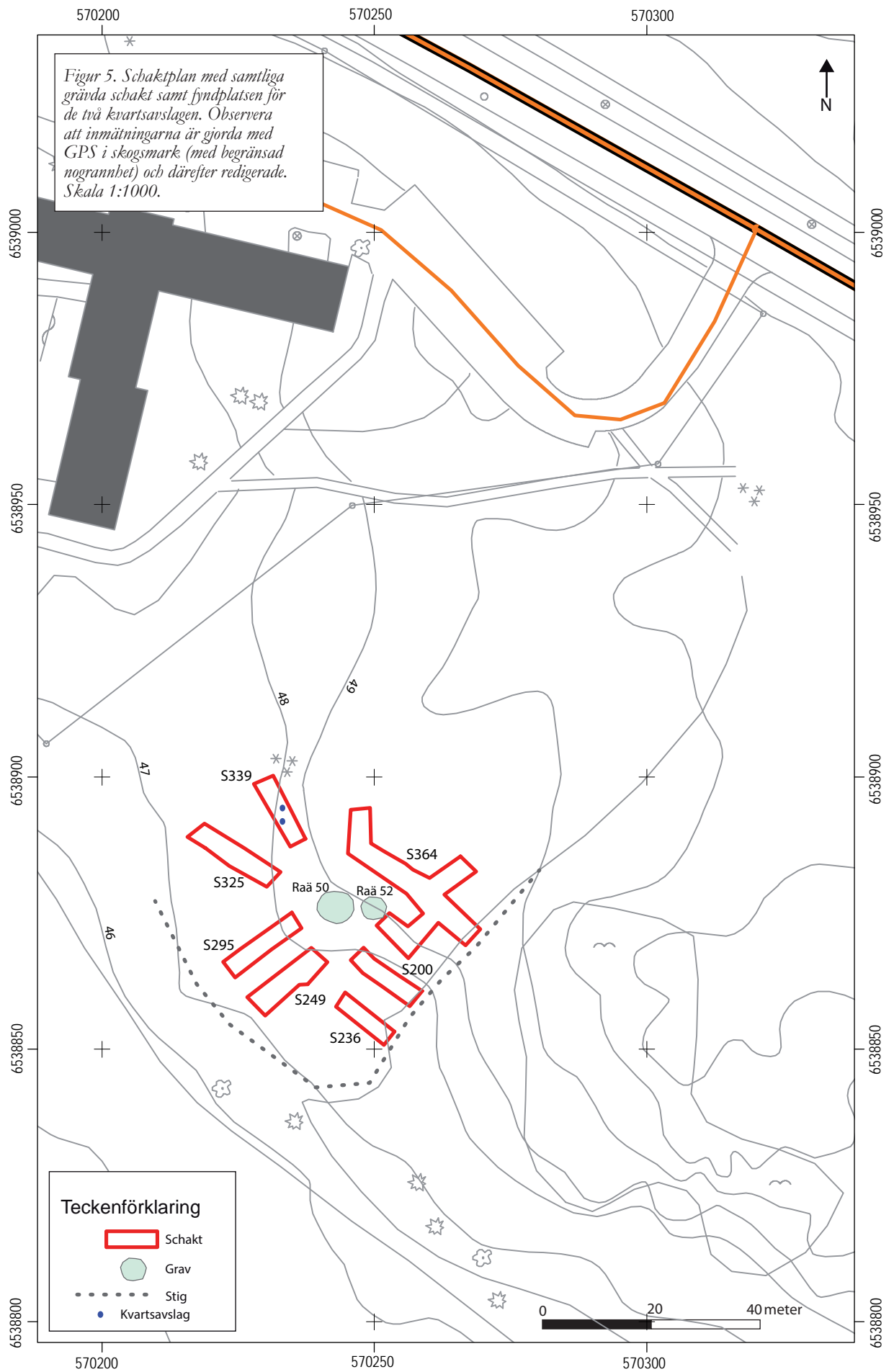
Mätinformationen lagras och redigeras i det GIS-baserade dokumentationssystemet Intrasis 3.1. Fotodokumentation av grävda schakt utfördes digitalt.

Igenläggning av schakt

Samtliga schakt lades igen efter avslutat fältarbete.

Resultat

Sammanlagt grävdes sju schakt placerade runt om de två sedan tidigare kända gravarna. Ingenting i schakten antydde att det finns ytterligare gravar i området och att det rör sig om en större gravgrupp eller ett gravfält. Inte heller påträffades några anläggningar eller lager från rituella aktiviteter i anslutning till de två gravarna.



Figur 5. Schaktplan med samtliga grävda schakt samt fyndplatsen för de två kvartsavslagen. Observera att inmätningarna är gjorda med GPS i skogsmark (med begränsad nogrannhet) och därefter redigerade. Skala 1:1000.

I ett utredningsschakt från år 2012 framkom en stenpackning cirka 10 meter nordväst om stensättningen Katrineholm 50 (Kihlstedt 2012). Denna tolkades då som en möjlig grav. Stenpackningen låg i ett delvis blockigt område och kunde inte säkert avgränsas i det begränsade utredningsschaktet, varför tolkningen ansågs osäker. Vid förundersökningen öppnades ett schakt dikt an till den dokumenterade stenpackningen som då visade sig vara en naturlig stenansamling.

Fyndplats för kvartsavslag

I schakt 339, som grävdes i en nordväst sluttning, påträffades två kvartsavslag (F1–2, bilaga 2) vilka möjligen är slagna med bipolär teknik (J. Holm, muntligen). Avslagen framkom i sandig mylla på/i moränen direkt under vegetationsskiktet. Ingenting, förutom kvartsavslagen, antydde någon form av kulturpåverkan av lagret.

Utvärdering

Förundersökningen har utförts i enlighet med undersökningsplanen vad gäller metodik och tidsåtgång. Förundersökningens syfte var att klargöra om det finns flera gravar i anslutning till de båda kända gravarna och avgöra fornlämningens fysiska, yttre gräns. Inga anläggningar skulle undersökas. Vid schaktningen framkom inga anläggningar, vare sig gravar eller från andra aktiviteter. Genom schaktningen har vi därmed fått en avgränsning av fornlämningarna. En mindre yta mellan Katrineholm 50 och schakt 339 (figur 5) kom vi dock inte åt att schakta på grund av tätt stående träd. Ingenting i markytan indikerar dock att det skulle finnas stensättningar/gravar inom det här området.

Fyndet av de två kvartsavslagen faller egentligen väl in i områdets kända stenåldersmiljö (Kihlstedt 2012). Kvartsavslagen går inte att datera närmare (J. Holm, muntligen). Att så få fynd påträffades trots att vi öppnade stora ytor, och att flera schakt också tagits upp i närheten vid utredningen, indikerar ett högst tillfälligt utnyttjande. Fynden bedöms därför antikvariskt som en ”fyndplats” och därmed inte som en fornlämning, utan som en övrig kulturhistorisk lämning.

Referenser

Litteratur

Edenmo, R., Graner, G., Larsson, H. & Lindholm, P., 2008. *Arkeologisk undersökning. En välordnad stenåldersboplats vid Nävertorp. Södermanland, Katrineholms stad, Nävertorp 5:1, RAA 39*. Riksantikvarieämbetet Avdelningen för arkeologiska undersökningar UV Mitt, rapport 2008:27.

Florin, S., 1958. *Vråkulturen. Stenåldersboplatserna vid Mogetorp, Östra Vrå och Brokvarn*. Stockholm.

Jakobsson, M., 1994. *Arkeologiska kulturmiljöer. Väg 55/56 förbifart Katrineholm*. Riksantikvarieämbetet. UV Stockholm, rapport 1994:67. Stockholm.

Kihlstedt, B., 2006. *Arkeologisk förundersökning och undersökning. Boplats och gravar från tidigneolitikum vid Östra Vrå. Södermanland, Stora Malms socken, Eriksberg 1:1, RAA 43*. Riksantikvarieämbetet Avdelningen för arkeologiska undersökningar. UV Mitt, Rapport 2006:7. Stockholm.

Kihlstedt, B. 2012. *Djulö. Nyfunna gravar och boplatser på Katrineholmsåsen. Arkeologisk utredning. Djulö 2:3 m.fl. Katrineholms stad och kommun, södermanlands län*. Stiftelsen Kulturmiljövård Rapport 2012:44.

Risberg, J., Berntsson, A. & Kaislahti Tillman, P., 2006. *Strandförskjutning under mesolitikum på centrala Södertörn, Östra mellansverige. Kvartärgeologiska undersökningar längs Väg 73, Överfors–Västnora*. Rapporter från Arkeologikonsult 2006:2037.

Otryckta källor

FMIS (<http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>)

Holm, Jenny. Stiftelsen Kulturmiljövård. 2015. Muntlig uppgift, 7 september 2015.

Tekniska och administrativa uppgifter

Stiftelsen Kulturmiljövård projektnr:	15057
Länstyrelsen dnr, beslutsdatum:	431-2864-2015, daterat 2015-06-26
Uppdragsgivare:	Katrineholms kommun, Samhällsbyggnadsförvaltningen
Landskap:	Södermanland
Län:	Södermanlands län
Kommun:	Katrineholm
Socken:	Katrineholm
Fastighet:	Djulö 2:3
Fornlämning:	Katrineholm 50 och 52
Kartblad:	65F3HN Stora Malm
Koordinater (SV hörnet):	y 570240/x 6538843
Höjd över havet:	47–49,5
Typ av undersökning:	Förundersökning i avgränsande syfte
Undersökningsperiod:	31 augusti–3 september 2015
Undersökt yta:	Ca 450 m ²
Koordinatsystem:	SWEREF 99 TM
Höjdsystem:	RH 2000
Inmätningmetod:	GNNS Nätverks-RTK Rover (GPS)
Dokumentationshandlingar:	21 digitala fotografier (KM15057_1–21) förvaras hos ATA.
Fynd:	Fynden F1–2 förvaras på KM i väntan på beslut om fyndfördelning.

Bilaga 1. Schakttabell

Id	Storlek, m	Djup, m	Lager	Anmärkning	Anläggningar
200	13,7×3,3	0,2–0,4	Vegetationsskikt 0,1–0,15 m, därunder sandig morän med sten och block (0,2-0,8 m stora).	Den norra delen av schaktet ligger cirka 5 meter söder om stensättningen Katrineholm 50.	–
236	11,4×3,3	0,2–0,4	Vegetationsskikt 0,1–0,15 m, därunder sandig morän med sten och block (0,2-0,6 m stora).	–	–
249	14,9×3,3–4,3	0,2–0,4	Vegetationsskikt 0,1–0,2 m, därunder sandig morän med sten och block (0,2-1,3 m stora). Centralt i schaktet ansamling av större stenblock, visade sig vara naturlig.	–	–
295	15,3×3,3	0,2–0,4	Vegetationsskikt 0,1–0,15 m, därunder sandig morän med sten och block (0,2-1,1 m stora).	–	–
325	16,7×3,3–4,3	0,2–0,4	Vegetationsskikt 0,1–0,15 m, därunder sandig morän med sten och block (0,2-0,8 m stora).	Schaktet lades dikt an till det utredningsschakt där en misstänkt stenpackning dokumenterats. Visade sig vara naturlig.	–
339	13,1×3,3	0,2–0,4	Vegetationsskikt 0,1–0,15 m, därunder sandig morän med sten och block (0,2-0,8 m stora).	Fynd av två kvartsavslag centralt i schaktet	–
364	33,5+12,7+7,5 ×3,3–4,3	0,2–0,4	Vegetationsskikt 0,1–0,15 m, därunder i norra delen sandig morän med sten och block (0,2-0,6 m stora). Södra halvan av schakten innehöll betydligt mindre sten och bottnade i sand.	Den västra schaktarmen lades dikt an till Katrineholm 52.	–

Bilaga 2. Fyndtabell

F-nr	Schakt nr	Sakord	Material	Antal	Storlek (mm)	Anmärkning
F1	339	Avslag	Kvarts	1	46×32	Rensfynd i centrala delen av schaktet
F2	339	Avslag	Kvarts	1	27×19	Gick i två delar efter att ha tappats i golvet. Rensfynd i centrala delen av schaktet